

भारतीय अन्न सुरक्षा

■ भारतीय अन्न सुरक्षा

‘सामान्यतः मानवाला जीवन जगण्यासाठी लागणारे अन्न देशातील सर्व लोकांना कायम स्वरूपी उपलब्ध असण्याच्या अवस्था म्हणजे अन्न सुरक्षा.’

■ अन्न सुरक्षा निर्देशकः

१. अन्न उत्पादन
२. अन्न वितरण
३. अन्न मागणी
४. अन्न पुरवठा

■ अन्न सुरक्षा अवस्था

१. जीवन जगण्यासाठी सर्वांना अन्न उपलब्धता
२. सर्वांना दाळ व कडधान्य उपलब्धता
३. सर्वांना कडधान्य व दुग्धजन्य पदार्थ उपलब्धता
४. सर्वांना भाजीपाला-दुध-दुग्धजन्य उत्पादन-फळे उपलब्धता

■ अन्न सुरक्षा स्वावलंबनता

१. १९६०
२. १९७६
३. १९९७ (१९९७-२००२)

भारत नववी पंच वार्षिक योजनेत पूर्णतः स्वावलंब बनला.

■ अन्न सुरक्षा पातळी

१. राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा
२. स्थानिक अन्न सुरक्षा

अन्न सुरक्षा घटकः

१. अन्न आणि कृषी उत्पादन वृद्धी
२. ग्रामीण क्षेत्राचा विकास प्रोत्साहन व गरीबी निर्मुलन
३. भूमी व नैसर्गिक साधनांचा विकास

४. गरीब लोकांच्या पतक्षमता वाढ
५. रोजगारात वाढ
६. उत्पन्न हस्तांतरण धोरण अन्न पुरवठा व अन्न धान्य किंमतीती स्थिरता

■ **अन्न सुरक्षा धोरणात्मक उपाय:**

१. अन्न सुरक्षा योजना
२. मध्यांक भोजन योजना
३. अन्न वितरण सुविधा
४. उष्मांक उपभोग क्षमता

■ **कृषी विपणन व्यवस्था:**

१. कृषी उत्पादन
२. कृषी वितरण
३. उत्पादन साठवणूक
४. उत्पादन विक्री व्यवस्था

■ **कृषी विपणन पद्धत**

१. स्थानिक बाजार
२. तालुका/ जिल्हा बाजार
३. किरकोळ बाजार
४. निर्यातदार बाजार

■ **कृषी वस्तूचे किंमत निर्धारण**

१. गाव नियंत्रित
२. अडत पद्धत
३. लिलाव पद्धत
४. करार पद्धत
५. निविदा सूचना

■ **विपणन व्यवस्थापन सरकारी धोरण**

१. नियंत्रित बाजारपेठ

२. गोदाम ग्रह
३. शितग्रह
४. वजनमापके
५. कृषी वस्तूची प्रतवारी व विपणन
६. सहकारी विपणन
७. किमान आधारभूत किंमत
८. सार्वजनिक वितरण प्रणाली
९. कृषी आयात व निर्यात धोरण

■ सार्वजनिक वितरण प्रणाली मर्यादा

१. रेशन दुकानात निकृष्ट धान्य
२. भारतीय धान्य महामंडळात गैरव्यवहार
३. जीवनावश्यक वस्तूच्या किंमती अस्थिर
४. दारिद्र्य प्रमाण अधिक
५. दारिद्र्य प्रमाणात निश्चिंता नाही

■ कृषी विमा:

राष्ट्रीय कृषी योजने अंतर्गत १९८२ मध्ये कांही निवडक पिका करिता 'सर्वकष कृषी पिक विमा योजना' १९८५-८६ पासून सुरु. आणि 'राष्ट्रीय कृषी विमा योजना' अंतर्गत १९९९-२००० पासून सुरु.

■ कृषी विमा योजना कंपनी २००२ स्थापन उदिष्टे:

१. नैसर्गिक व कृत्रिम आपती विमा संरक्षण
२. विकासात्मक शेती व शेती मध्ये आधुनिक शेतीला प्रोत्साहन
३. शेती उत्पादनात स्थैर्य

■ कृषी विमा धोरण:

१. कृषी श्रमिक सुरक्षा योजना

२. वर्षा विमा योजना
३. कृषी उत्पन्न विमा योजना
४. हवामान आधारित पिक विमा योजना
५. किसान जनता अपघात विमा योजना
६. पशुधन विमा योजना
७. राष्ट्रीय कृषी विमा योजना
८. सुधारीत राष्ट्रीय कृषी विमा योजना
९. प्रधान फसल विमा योजना

■ भारतीय सिंचन व्यवस्था

भारतात सिंचन क्षेत्राचा अभ्यास स्वातंत्र्योत्तर आणि स्वातंत्र्यपूर्व असा केला जातो. स्वातंत्र्यानंतर भारतात सिंचन क्षमता कार्यक्षमपणे वाढ नाही सिंचन प्रमाण भारतात ४५% आहे.

■ भारतातील सिंचन स्रोत व प्रमाण

१. कालवे- २६.३ %
२. तलाव- ३.५%
३. विहिरी- १८.५%
४. कुंपण नलिका- ४५%
५. इतर- ६.६%

■ भारतातील सिंचन प्रकार व क्षेत्र

१. मोठे सिंचन प्रकल्प- १०,००० हेक्टर पेक्षा जास्त
२. मध्यम सिंचन प्रकल्प- २००० ते १०००० हेक्टर
३. लघु सिंचन प्रकल्प- २००० हेक्टर पेक्षा जास्त

भारतात लघु सिंचन क्षेत्रावर अधिक भर दिला जातो. भारतात ६५ द.ल. हेक्टर पेक्षा जास्त गहू सिंचन निर्मिती झाली तर ४५ द.ल. हेक्टर पेक्षा जास्त सिंचन निर्मिती झाली आहे.

■ **मालकी नुसार सिंचन प्रकल्प**

१. सार्वजनिक/सरकारी सिंचन प्रकल्प
२. खाजगी सिंचन प्रकल्प
३. पाणी वापर सघटन
४. बिगर सरकारी संस्था प्रकल्प
५. सर्वसाधारण लोकांच्या मालकीचे प्रकल्प

■ **सरकारची भूमिका**

१. खाजगी सिंचन प्रकल्प सहभाग
२. जंगल आणि पर्यावरण बचत व संरक्षण
३. खाजगी गुंतवणुकदारांना आकर्षित केले जाते
४. सरकार व खाजगी एकत्र

■ **सिंचन सरकारी धोरण**

१. एकात्मिक पाणलोट प्रबंधन कार्यक्रम
२. अवर्षणप्रवण क्षेत्र विकास कार्यक्रम
३. एकात्मिक निकसभूमी विकास कार्यक्रम
४. निरांजल
५. राष्ट्रीय शाश्वत कृषी अभियान
६. प्रधानमंत्री कृषी सिंचाई योजना
७. जलयुक्त शिवार (महाराष्ट्र)

डॉ. अविनाश अंकुशराव

अर्थशास्त्र

-----*****-----